Sprickor i fasaden. Stenbyggnaderna väster om Dalby kyrka och en diskussion om paradigm

Sophie Flensburg

Cracks in the façade. The stone buildings west of Dalby church and a discussion about paradigm. In the 1960s, remains of two stone buildings were discovered west of Dalby church. Erik Cinthio interpreted them as a royal palace with an atrium and an arcade, a view that has been widely accepted since. However, in 2010, Jes Wienberg suggested that the buildings had been part of the 12th century Augustinian monastery. Archaeological evidence further supports this hypothesis. This prompts the question of why the palace hypothesis has not been challenged more. Could our perception of Dalby be biased by a one-sided perspective that favours the elite, thereby limiting our perspectives in the field of church archaeology and the study of Romanesque towers? It is important to consider both hypotheses and not limit oneself to a single perspective in order to ensure a balanced view.

Vid en rutinundersökning för nästan sextio år sedan framkom murarna av två stenbyggnader väster om Dalby kyrka. Fyndet väckte stor uppmärksamhet och den ansvariga arkeologen Erik Cinthio förklarade att byggnaderna utgjorde ett kungligt palats bestående av ett atrium med svalgång (Cinthio 1966, s. 16–19). Denna tolkning blev snart allmänt etablerad och stod oemotsagd fram till 2010, då Jes Wienberg föreslog att byggnaderna i stället uppförts som en del av augustinklostret (Wienberg 2010, s. 19–53). Denna hypotes har dock inte fått något genomslag och palatset i Dalby har förblivit en ”sanning”. Hur har det blivit så – varför har palatshypotesen premierats framför klosterhypotesen? Finns det

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:36:17

Fig. 1. Utgrävningen av den västra längan, sedd från kyrktornet mot väster. Här syns kalkstensplattorna framför murarna (Andersson 1970).

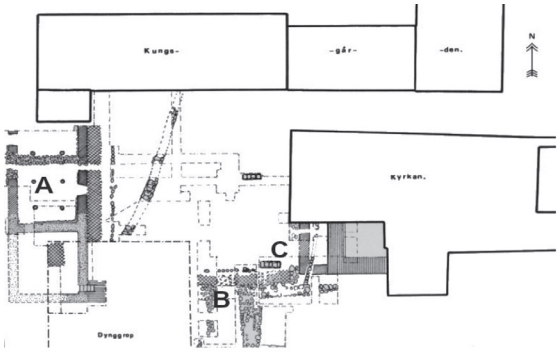

Fig. 2. Översikt över området. A – den västra längan. B – den södra längan. C – stenkistegraven och förbindelsemuren till kyrkan. Längs med byggnaderna syns kalkstensplattorna (kryssade) (egen markering på Andersson 1970).

något i den större diskussionen om kyrkoarkitektur som kan förklara detta? I följande text diskuteras om det kan finnas ett paradigmliknande tankesätt som påverkar våra tolkningar och gör att vissa perspektiv blir mer framträdande än andra. Har vi begränsat oss i vår syn på Dalby och valt bort alternativa perspektiv?

Bakgrund

Dalby kyrka är Nordens äldsta stående stenbyggnad och uppfördes som biskopskyrka på 1060-talet. Vid undersökningarna i Dalby i mitten av 1960-talet, på plats ledda av medeltidsarkeolog Karin Andersson, framkom en 26–27 meter lång byggnad väster om kyrkan, den så kallade

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:36:17

västra längan som löpte i nord-sydlig riktning (fig. 1, 2). I vinkel mot denna fanns den södra längan som var kraftigt skadad av en senare dynggrop (Andersson 1970, s. 2, 22, 24). En ännu stående medeltida byggnad i norr kan tillsammans med de båda andra byggnaderna och kyrkan ha bildat ett atrium (Andersson 1970, s. 3). Längs med byggnaderna påträffades en kalkstensgång och en enkel stenrad vilka tolkades som en svalgång (Cinthio 1966, s. 17; Andersson 1970, s. 18, 23).

Hypoteserna

Palatshypotesen presenterades av medeltidsarkeologen Erik Cinthio 1966. Trots att han betonat att resultatet var preliminärt har slutsatsen varit tydlig: det var ett kungligt palats som påträffats, härom kunde det inte ”råda något tvivel” (Cinthio 1966, s. 17 citat, 19: 1983, s. 96). Föregångare hittas i det karolingiska riket som till exempel Karl den stores palats i Aachen (Andersson 1971, s. 12; Cinthio 1983, s. 98; 2010, s. 87). Då byggnaderna så småningom övergick till klostret fick kungen i gengäld en loge i kyrkans västtorn (Cinthio1983, s. 94; 1989, s. 23).

Palatshypotesen ser den västra längan som ungefär samtida med biskopskyrkan på 1060-talet, medan den södra längan var något, men inte mycket senare (Cinthio 1983, s. 92; 2010, s. 86). På 1000-talet finns här också en koppling till tre olika kungar: Sven Estridsen tillsatte stiftet och uppförde kyrkan, hans son Harald Hen är begravd här och Knut den helige gjorde en donation till Dalby (Passio Sancti Kanuti 1908–1912; Aelnoth 1908, s. 91; Necrologium lundense 1923, s. 69; Adam av Bremen 1984, s. 208). Det var uteslutet att längorna var klosterbyggnader eftersom sådana inte påträffas väster om kyrkan (Cinthio 1966, s. 18; 1983, s. 97).

I klosterhypotesen menar i stället den historiska arkeologen Jes Wienberg att byggnaderna snarare härstammar från tiden för klostret på 1100-talet. Wienberg visar också att det finns flera exempel på kloster lokaliserade väster om en kyrka. Klostret är dessutom historiskt belagt på platsen vilket en kungsgård inte är. Det finns inte heller något känt samband mellan Dalby och kungen efter 1080-talet (Wienberg 2010, s. 29–30, 47–50). Dateringen av byggnaderna är således avgörande i klosterhypotesen.

Lokalhistorikern Georg Welin har också berört Dalbykomplexet i flera artiklar och utgår från Cinthios tolkning (Welin 1991, s. 2–7; 2004, s. 6–7; 2010, s. 2–3). Den historiska arkeologen Anders Andrén har föreslagit att det fanns en kunglig jaktpark i det närbelägna Dalby hage där klostret senare hade en hästhage (Andrén 1999, s. 21–25; 2015, s. 104–109).

Stratigrafin

Jag har på annat håll diskuterat den arkeologiska undersökningen och

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:36:17

gör här bara en kort sammanfattning (Flensburg 2023). Vid en närmare granskning av stratigrafin, såsom Andersson framställer den, blir det problem att kombinera denna med palatshypotesen. Redan 2010 uppmärksammade Wienberg en stenkistegrav som var belägen *under* både svalgången och den södra längan. Stenkistor förknippas främst med 1100-tal (t.ex. Drottens kyrkogård i Lund) och Cinthio själv daterade graven till mitten av 1100-talet (Cinthio 1983, s. 95; Andrén 2000, s. 16–17). Om detta stämmer innebär det att varken svalgången eller den södra längan kan ha uppförts förrän då.

Dateringen av den södra längan till 1100-talet stöds också av förhållandet mellan de murar som påträffades söder om kyrkans förhall, vilken uppförts under första halvan av 1100-talet. Här fanns en förbindelsemur mellan kyrkan och den södra längan vilken av allt att döma var samtida med den senare (fig. 2). Denna mur var dock stratigrafiskt *yngre* än den mur som kopplas till kyrkans äldsta skede. Det faktum att förbindelsemuren utan synligt brott förefaller löpa hela vägen från längan till förhallen är ytterligare en indikation på sambandet mellan uppförandet av förhallen och den södra längan. Byggnadsmaterialet i den södra längans grundmurar stämmer också väl överens med grunden till det rivna sidotornet som liksom förhallen kopplas till 1100-talet (Andersson 1970, s. 23–25; 1971, s. 16; Polig 2016, s. 5–15). Sammantaget styrker således de stratigrafiska förhållandena klosterhypotesens datering av den södra längan till 1100-talet.

Svalgången

Svalgången ska enligt palatshypotesen ha rivits i mitten av 1100-talet i samband med att stenkistegraven anlades (Cinthio 1983, s. 95–96). Anderssons stratigrafi visar dock inte bara att stenkistegraven var belägen under svalgångens grund utan också att ett lager med inslag av rödgods från 1200-talet föregick konstruktionen (Andersson 1970, s. 9–10; Lindahl 1986, s. 22, 160). Svalgången kan alltså inte ha funnits före detta århundrade och därmed inte ingått i ett palats på 1000-talet. Enligt palatshypotesen har således svalgången rivits innan den uppförts.

Frågan är också om svalgången inte snarare är en klostergång i trä. Sådana förekom i Danmark, speciellt under tidig medeltid, och konstruktionen i Dalby påminner om den i klostret i jylländska Ring och i det franska Abbaye de Cornilly (Krongaard Kristensen 2017, s. 123–124, 144, 148–149).

Fyndbilden

Keramiken i den västra längans primära golvlager daterade Andersson till 1100-talet (Andersson 1971, s. 73). Detta indikerar att också den västra längan ska dateras dit.

Det finns två kategorier i fyndmaterialet som kan ge ledtrådar om

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:36:17

den västra längans funktion. Den första är matrester. Trots att spridningskartor saknas är det möjligt att utifrån fyndlista och schaktens numrering få en ungefärlig överblick av var fynden har gjorts (fig. 3). Det framgår då att nästan samtliga matrestfynd finns i den västra längans mittenrum. Detta gäller både i de första lagren som nästan bara innehåller östersjökeramik och i senare lager som inkluderar rödgods (Andersson 1970, s. 4–9 samt fyndlista). Av detta kan vi sluta oss till att man har hanterat mat i samma del av byggnaden under en längre tidsperiod.

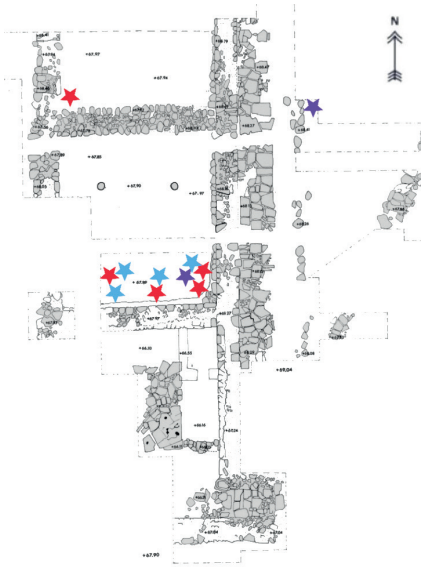

Fig. 3. Matrester i den västra längan. – musslor, – fisk, – benrester. Placeringen av fynden är ungefärlig och baseras på de schakt som anges i Anderssons fyndlista (egen markering på Andersson 1970).

Om vi delar upp matresterna i två kategorier, djurben och fisk/skaldjur, är det uppenbart att den senare gruppen förekommer i fler lager och i fler schakt än den första. Detta kan naturligtvis bero på flera saker, men fisk/skaldjur är kost som var viktig för ett kloster där friska munkar inte fick äta kött (Sigsjö 2020, s. 21). Fynden har stöd i klostrets intäktsbok där det framgår att här fanns en stor mängd fisk. Troligen förfogade man även över två fiskdammar (Dalby klosters intäktsbok 1983, s. 59–133; Kockum 2010, s. 370–371). En möjlighet är att den västra längan har använts som refektorium, klostrets matsal.

Det gjordes också ett antal fynd av målat fönsterglas, främst i den västra längan. Förekomsten av fönsterglas var i högsta grad exklusivt och antyder att byggnaderna var något speciellt. Fönsterglas finns belagt i sakrala miljöer från 1100-talets Danmark, t.ex. i Lunds domkyrka. De äldsta exemplen från en sekulär miljö är från 1200-talet (Qviström 2019, s. 51, 63–68).

Klosterarkitekturen

Vår uppfattning att klosterbyggnaderna var lokaliserade till ett visst väderstreck bottnar i Sankt Gallenplanen från 800-talet, men mycket tyder på att denna bara var en idealplan som få kloster följde fullt ut (Stalley 1999, s. 188–189; Rulkens 2013, s. 164). Klosterarkitekturen, speciellt under tidig medeltid, kan ha varit betydligt mindre rigid än vad vi föreställer oss idag. Många tidiga kloster hade inte ens en klostergård

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:36:17

och, då en sådan fanns, var det ändå inte alltid de hade den förväntade positioneringen av de olika längorna (Fergusson 1989, s. 335–336; Szakács 2015, s. 78; Krongaard Kristensen 2017, s. 123–124). Medeltida kloster väster om kyrkor var ovanliga men de fanns. Nunneklostret S:t Cathrine´s i Limerick hade exempelvis sin klostergård väster om kyrkan liksom S:t Bartholomeus i Komburg i Baden-Württemberg och S:t Mary´s i Fulda (Stalley 1999, s. 185; Wienberg 2010, s. 48; Collins 2019, s. 35).

Palats eller kloster?

Dateringen av byggnaderna pekar mot 1100-talet. Detta och arkitekturen med en möjlig klostergång och målat fönsterglas talar för att byggnaderna var en del av klostret, inte ett kungligt palats. Matrester där fisk och skaldjur tycks ha varit viktigt stärker bilden. Kontinuiteten i längan gällande var man hanterade mat indikerar också att det är samma grupp som har använt byggnaden under en längre tid, något som stämmer bättre in på klostret. Placeringen av den västra längan mitt emot kyrkan passar dessutom ihop med det förväntade läget av refektoriet även om det ligger i väster.

Ett praktpalats med atrium och svalgång på 1000-talet är enligt Anderssons stratigrafi en omöjlighet. Om vi utgår från skandinaviska palats från första halvan av medeltiden, som Søborg och Dronningholm på Själland, Vadstena gård i Östergötland och Alsnö hus vid Mälaren, är det uppenbart att det är en enskild palatsbyggnad vi ska söka, inte en atriumgård.

Mycket talar för att det har funnits en kungsgård av något slag i Dalby, men en sådan behöver inte ha legat invid kyrkan, utan kan ha funnits i det till stora delar ej undersökta området i norr där flera medeltida byggnader påträffats (Eriksdotter 1996, s. 8).

Dåtidens arkeologi

Varför fick då palatshypotesen stå oemotsagd under så lång tid? Det finns säkert flera anledningar till detta. En är att vi nog gärna vill tro på sagoslottet; det kittlar fantasin.

Det kan också bero på att Cinthio själv lämnade kvar lite tolkningsutrymme när han presenterade palatshypotesen. Men det är viktigt att vara medveten om att hans tolkning gjordes för närmare sextio år sedan, i en tid som på flera punkter skiljer sig från hur vi ser på arkeologi idag. Då förekom inte samma helhetstänkande utan fokus låg ofta på själva byggnaden, medan fyndbild och kulturlager lätt kunde bli åsidosatta (t.ex. Kv. Glambeck i Lund 1966, Larsson, s. 199, 206–211).

Anderssons undersökningsrapport är för sin tid väl utförd men saknar moderna självklarheter som spridningskartor och lagerutbredning. Här fattades också det för oss idag otänkbara beslutet att redan på förhand korrelera lagerföljden mellan de båda

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:36:17

byggnaderna eftersom dessa ansågs höra samman (Andersson 1970, s. 4). Nuförtiden är det dessutom lätt att få tillgång till dokumentation efter en undersökning, vilket underlättar en oberoende granskning. I Dalby har materialet först på senare år blivit allmänt tillgängligt.

Diskussionen om västtorn

En annan anledning till att palatshypotesen har vunnit gehör kan vara att den stämmer med idén att dela upp kyrkan i två delar, en sakral östlig och en profan västlig del. Detta är en central tanke i teoribyggandet kring kyrkoarkitekturen.

Uppdelningen märks i tolkningen av romanska västtorn. Dessa har knutits till en rad olika funktioner men den dominerande tolkningen utgår från den världsliga eliten. Tornen uppfattas som maktsymboler, gravrum för stiftarens familj och privata våningar för samma grupp (t ex Redelius 1972, s. 8; Stiesdal 1982, s. 13–14; Sundqvist 2006, s. 27).

Den historiska arkeologen Kenth Hansen menar att tornens emporer hade olika syften och delar in dem i grupper efter sikt och synlighet. I de fall emporen var stängd ut mot kyrkan tänker han sig att den var avsedd för en grupp som inte ville synas och kan ha använts för sakral verksamhet, medan en empor utformad som en läktare var en plats för aristokratin att visa upp sig på (Hansen 2013, s. 184, 189–192). Dessa har föreslagits fungera som sin tids operaloger, där eliten skulle synas samtidigt som distansen till folket nedanför bibehölls (Nilsson 2003, s. 39).

Tolkningarna går tillbaka till tysk forskning där man utifrån karolingiska exempel ser västverket som en symbol för kejsarens makt, en teori som dock fått viss kritik (Nyborg 1985, s. 94; Jacobsen 1993, s. 53, 56). Historikern Kristina Krüger menar att det inte finns någon evidens för att koppla ihop aristokratin med kyrkans västra del och att vi istället borde börja om helt i vår teoribildning (Krüger 2010, s. 197–199). Utifrån ett sakralt perspektiv kan västtornen ses som en plats för dödsmässor eller processioner (Anderson 1926, s. 14–15, 76; Krüger 2003, 287–292). Tornen som symbol för det himmelska Jerusalem har också föreslagits (Nilsson 2010, s. 235). Historikern Ebbe Nyborg menar att vi har missuppfattat dåtidens tankesätt; tornen handlar inte om ett motsatsförhållande mellan en världslig och en kyrklig makt utan de ska uppfattas som *båda dessa* (Nyborg 1985, s. 93).

Vilket av dessa olika perspektiv vi väljer påverkar i slutändan vår tolkning av byggnaderna i Dalby.

Dalbys västtorn

Den högt sittande västportalen i Dalby leder enligt palatshypotesen in till en kunglig ”loge” i tornet med en tänkt balkong ut mot gården för förmodade hyllningar (fig. 4) (Cinthio 2010, s. 87). Denna tolkning

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:36:17

Fig. 4. Dalbys västtorn. Den numerade igenmurade högt sittande västportalen finns bakom det runda fönstret. Var detta en ingång till en kunglig loge eller hade tornrummet en funktion kopplad till klostret? Bilden är tagen ungefär där den södra längan en gång fanns. På bilden syns även en del av en medeltida byggnad som möjligen kan ha varit den norra längan i ett atrium (Wienberg 2010, s 30) (eget foto 2024).

stämmer väl in på diskursen kring västtorn.

Logens existens är emellertid tveksam om man litar på Sten Anjou som undersökt kyrkan. Han menade att tornrummet var stängt ut mot kyrkan fram till valvslagningen på 1200-talet (Anjou 1930, s. 95–96). Det råder osäkerhet om vad Anjou byggde detta på, men om det stämmer skulle det innebära att kungen vistades i ett igenbommat rum och var osynlig för kyrkobesökarna nedanför, vilket omkullkastar teorin att kungen ville synas. Däremot passar ett stängt tornrum in på Han-

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:36:17

sens teori att en empor som är dold för kyrkans besökare kan ha haft ett sakralt syfte. Ett förslag är att tornet utgjorde en Galilaea, en cluniacensisk förhall (Anderson 1926, s. 24; Wienberg 2010, s. 42–43; jmf. Krüger 2003, s. 288–292; 201–202).

Tornets högt sittande västportal hade även varit möjlig att se som något annat än en utgång. I anglosaxiska kyrkor talas det om ”door of display” där reliker under högtider tros ha förevisats vid en högt sittande öppning – möjligen kan något liknande ha förekommit även i Skandinavien (Creighton 2012, s. 82). Det är således möjligt att tolka västtornet i Dalby på ett annat sätt om man tar ett steg bort från den rådande diskursen.

En annan fråga är hur lämpliga parallellerna till karolingerriket egentligen är då vi diskuterar skandinavisk medeltid (Jacobsen 1993, s. 54; Borgehammar 2010, s. 59). Är det verkligen möjligt att dra en rak linje mellan Aachen i början av 800-talet och Dalby på 1060-talet? Aachen hade en palatskyrka för 7000 besökare och byggdes med intentionen att imponera (Airlie 2000, s. 5). Men vem fanns i Dalby som skulle hylla kungen uppe på balkongen och bländas av ett storslaget palats? Dalby måste sättas in i sin kontext. Det har visserligen påträffats runstenar från 900-talet i närheten vilka indikerar närvaron av en elit, men inget pekar på att Dalby var något utöver en by med kanske några hundra bönder; det var knappast för dem som kungen upprättade sitt palats (Torna Hällestad DR 296, 297, 279, Sjötorp DR 298). Det är således lite svårt att förstå varför ett för Skandinavien unikt palats skulle ha uppförts i just Dalby och inte i Lund, en av tidig medeltids viktigaste danska städer.

Huvudgårdar

I det så kallade Ystadsprojeketet på 1980-talet noterades en nära koppling mellan kyrka och huvudgård, något som Wienberg menar fått betydelse för hur vi sedan dess uppfattat byggnader intill kyrkor (Riddersporre 1989, s. 136; Wienberg 2010, s. 21–22). Det mest kända exemplet är Bjäresjö där en tidigmedeltida murad byggnad, påträffad sextio meter nordväst om kyrkan, anses vara en gård som tillhörde en ledande familj (Callmer 1992, s. 435–452). I närbelägna Stora Herrestad ligger kyrkan tätt intill en sätesgård från 1700-talet vilken antas ha en föregångare i en tidigmedeltida huvudgård (Riddersporre 1989, s. 136; Nilén 2009, s. 9).

Dessa exempel blir vägledande. Även om det i många fall är trovärdiga tolkningar finns det samma problematik här som i diskussionen om västtornen – det tycks finnas en förväntan att alla stenbyggnader invid kyrkor är högreståndsboningar. Ofta handlar det dock bara om stenmurar som talar om att en byggnad *av något slag* har stått på platsen. Invid Fjenneslev kyrka förvandlas två källarrum till Absalons barndoms-

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:36:17

Fig. 5. Stora Herrestad kyrka med ett gårdskomplex i väster. Det såg kanske inte såg ut exakt så här på medeltiden men sätesgården från 1700-talet antas ha en medeltida föregångare. Intressant är hur längorna orienterar sig mot varandra, inte mot kyrkan som fallet är i Dalby (foto: Pär-Martin Hedberg 2014).

hem medan en stenkällare intill S:t Jørgensbjerg i Roskilde ses som en stormansgård i stället för ett kloster, trots att ett sådant nämns i skriftliga källor (Stiesdal 1980, s. 167; Andersen & Nielsen 2000, s. 121–143; jmf. Nyborg 2004, s. 127; Wienberg 2010, s. 22). Återigen försvinner de alternativa tolkningarna i en diskurs som fokuserar på den världsliga makten.

Om vi jämför Dalby med till exempel Stora Herrestad finns det en uppenbar skillnad i hur längorna är lokaliserade (fig. 5). I Stora Herrestad vänder de sig mot varandra, bort från kyrkan, medan de i Dalby istället öppnar sig mot kyrkan. Precis som i en klostergård. Den västra längans primära ingång förefaller dessutom ha varit orienterad nästan på samma linje som kyrkans västportal vilket förstärker sambandet mellan dessa (Andersson 1970, 16f). Kyrkan i Dalby förefaller ha ingått i stenbyggnadernas arkitektur till skillnad från dem i Stora Herrestad.

Paradigm

Ett paradigm utgör vad vetenskapshistorikern Thomas Kuhn kallade normalvetenskap, en normgivande tankekonstruktion där bara perspektiv som passar in i paradigmet accepteras (Kuhn 1992, s. 22–30). Då detta sker riskerar resultat som

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:36:17

inte stämmer med det förväntade att gå förlorade och det blir i slutändan svårt att utveckla ny kunskap (Liliequist 2003, s. 104; Borgehammar 2010, s. 56–59). Att förstå mekanismerna bakom ett paradigm är av yttersta vikt; det går till och med att säga att det är en förutsättning för att fullt ut kunna förstå en diskussion.

Även om arkeologin inte kännetecknas av dominerande paradigm på samma sätt som en del andra vetenskaper, menar jag att det inom vissa områden finns en stark tradition av att tolka på ett visst sätt (jmf. Bintliff & Pearce 2011, s. 1–6). Vi kan kalla det paradigm, diskurs eller tradition. Här kallar jag det ”paradigm” eftersom teologen Stephan Borgehammar använder begreppet då han diskuterar Dalby (Borgehammar 2010, s. 58). Borgehammar ser ett paradigm i forskningen om tidig medeltid där frågorna som utgår från aristokrati och makt står i fokus (Borgehammar 2010, s. 58–59). Detta menar jag också skulle vara möjligt att koppla bakåt till sen järnålder där makt och elit ofta ges företräde (t.ex. Mortensen & Rasmussen 1991; Fabech 1999, s. 456; jmf. Lihammer 2005, s. 40–41, 305).

Wienberg anser att det finns en tradition att fokusera på det uppseendeväckande på bekostnad av det mer alldagliga. Om inte perspektivet ändras är det risk att kyrkoarkeologin stagnerar medan vi fortsätter att konstatera sådant vi redan vet, menar han (Wienberg 2023, s. 211–239). I Kuhns anda använder vi då ett ”normalperspektiv” (jmf. Burström 1990, s. 14).

Ett paradigm i Dalby?

Argumenten som talar mot palatshypotesen har fallit bort från diskussionen om stenbyggnaderna. Liksom Borgehammar menar jag att ett paradigmliknande tankesätt kan ha bidragit till detta (Borgehammar 2010, s. 58). Bilden av Dalby som ”kungarnas Dalby” och ”ett kejserligt landskap” med palats, biskopskyrka och en kunglig jaktpark i Dalby hage har med tiden cementerats (Cinthio 2000, s. 84 citat 1; Andrén 2015, s. 109 citat 2; även Hansson 2020, s. 132–135). Om vi istället kastar om perspektiven och föreslår att byggnaderna var ett kloster eller en gård till biskop Egino, framträder en annan bild. Då kan vi tala om ett kyrkligt landskap med en imponerande basilika som tronar på en höjd och blickar ner över slättens landsortskyrkor, omsluten av en biskopsgård och senare ett kloster, vars verksamhet med en hästhage och fiskdammar format landskapet i närområdet. Vilket perspektiv man väljer definierar således bilden av Dalby.

Vilken betydelse ska väderstrecket ges? Hade man tolkat byggnaderna i Dalby annorlunda om de påträffats öster eller söder om kyrkan, uppfattat ett kloster i söder och kanske en biskopsgård i öster? Och vad är egentligen viktigast – väderstrecket eller arkitekturen? Det finns inga kända kloster väster om en kyrka i

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:36:17

Skandinavien – men här finns inte heller några kända atriumpalats. Ett atrium med klostergång var dock den gängse arkitekturen för klosterbyggnader, även om de i regel låg söder eller norr om kyrkan. Arkitekturen talar således för ett kloster, men läget i väster tycks trumfa detta och spela en större roll för tolkningen av Dalbybyggnaderna.

Dalby framhävs som det främsta exemplet på en kungsgård nära en kyrka (t.ex. Krongaard Kristensen 2013, s. 11). Palatshypotesen uppfattas som så självklar att nya resonemang kan föras utifrån denna och i sin tur utgöra referens för andra. Som Sverkergården i Alvastra, där Omberg blir en möjlig jaktpark eftersom en sådan fanns i Dalby; en hypotes som i sin tur baseras på det kungliga palatset (Holmström 2006, s. 200–201). Dalby legitimerar tolkningarna. Med tiden har platsen kommit att användas som en analogi för att det faktiskt existerade tidiga kungliga palats av större magnitud invid kyrkor i Skandinavien, detta trots att Cinthios tolkning var preliminär och trots att de arkeologiska beläggen för den är osäkra.

Att använda referenser är det gängse sättet att arbeta inom arkeologin, men här reses frågan om vilka krav som ska ställas på den första tesen. Är den för svag faller hela korthuset ihop. Detta innebär naturligtvis inte att de som refererar till Dalby som ett palats är undermåliga forskare. Teorier och hypoteser är inte av ondo. Tvärtom är de nödvändiga för att vi ska komma vidare; problemen uppstår först när vi låter oss begränsas av dem. Det handlar inte om vem som har rätt eller fel, palats eller kloster, det handlar om att *lyckad arkeologi inte uppstår när ett enskilt perspektiv får dominera*. Det måste komma fler röster som lyfter fram alternativen. Vi måste våga se Dalby med nya ögon, peka på sprickor i fasaden, och inte vara fast i föreställningen om det karolingiska atriumpalatset. Annars har vi låtit oss begränsas i vår forskning.

Sophie Flensburg
Masterstudent i historisk arkeologi,
Lunds universitet.
E-post: Sophie.flensburg@gmail.com

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:36:17

Referenser

Arkiv

ATA, Antikvarisk-topografiska arkivet:
Andersson, Karin. 1970. *Dalby, Torna härad, Skåne. Bårhustomten 1963, 1965–66*.
Andersson, Karin. 1971. *Den vendiska keramiken från Dalby. Analys och jämförande studie till belysning av de dansk-slaviska relationerna under 1000-talet*.

Litteratur

Adam av Bremen, 1984. *Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar*. Översättning av Emanuel Svenberg. Stockholm.
Aelnoth. *Vitae Sanctorum Danorum*. Översättning av Martin Clarentius Gertz 1908. Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie. Köpenhamn.
Airlie, S. 2000. The palace of memory. The Carolingian Court as Political Centre. *Courts and regions in Medieval Europe*. Sarah Rees Jones et al (red). Woodbridge, s. 1–21.
Andersen, M. & Å. Højlund Nielsen. 2000. En stormandsgård fra den ældre middelalder ved Sankt Jørgensbjerg kirke. *Civitas Roscald – fra byens begyndelse*. M. Andersen & T. Christensen (red). Roskilde, s. 121–143.
Anderson, W. 1926. *Skånes romanska landskyrkor med breda västtorn*. N. M. Mandelgren, Atlas till Sveriges Odlingshistoria. Tilläggshäfte III. Lund
Andrén, A. 1999. Det förlorade paradiset. *Ale. Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge 1999*:2, s. 16–31.
Andrén, A. 2000. Ad sanctos – de dödas plats under medeltiden. *Hikuin*, *27*, s. 7–26.
Andrén, A. 2015. En tolkning av det historiska landskapet runt Dalby kyrka och kloster. *Kyrkan i Landskapet*. Ulf Sporrong (red). Kungl. Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademiens handlingar. Stockholm, s. 99–112.
Anjou, S. 1930. *Heliga korsets kyrka i Dalby, samt de älsta kyrkorna i Lund, Roskilde och Odense. Undersökningar till 1000-talets arkitekturhistoria*. Göteborg.
Bintliff, J. & M. Pearce. 2011. Introduction. *The Death of Archaeological Theory?* J. Bintliff & M. Pearce (red.). Oxford, s. 1–6.
Borgehammar, S. 2010. Symboler i Dalby. *Locus Celebris. Dalby kyrka, kloster och gård*. S. Borgehammar & J. Wienberg (red). Centrum för Danmarksstudier 28. Göteborg/ Stockholm, s. 55–87.
Burström, M. 1990. *Arkeologiskt perspektivmedvetande*. Stockholm Archaeological Reports No 23. Stockholm.
Callmer, J. 1992. A Contribution to the prehistory and early history of the south Scandinavian manor. The Bjäresjö investigations. *The Archaeology of the cultural landscape. Field work and research in a south Swedish rural region*. Acta archaeologica Lundensia series in 4°, 19. L. Larsson (red). Stockholm, s. 411–457.

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:36:17

Cinthio, E. 1966. Kungapalatset i Dalby. *Ale. Historisk tidskrift för Skåneland*, *1966:3*, s. 16–19.

Cinthio, E. 1983. Dalby kungsgård. Medeltidsarkeologin som historisk vetenskap. *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Årsbok 1983*, s. 89–100.

Cinthio, E. 1989. Benediktiner, augustiner och korherrar. *Skånska kloster*. E. Cinthio (red). Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1987/88. Lund, s. 19–45.

Cinthio, E. 2010. Kungarnas Dalby. *Dalby Kyrka. Om en plats i historien*. A. Larsson (red). Lund, s. 84–91.

Collins, T. 2019. Space and place: archaeologies of female monasticism in later medieval Ireland. *Gender in medieval places, spaces, and thresholds*. V. Blud et al (red). IHR Conference Series. London, s. 25–43.

Creighton, O. 2012. *Early European Castles: Aristocracy and authority, AD 800–1200*. London.

Dalby klosters intäktsbok 1530–1531. 1983. K. Knutsson & G. Paulsson (red.). Skånsk senmedeltid och renässans 10. Lund.

Eriksdotter, G. 1996. *Dalby kungsgård: byggnadsarkeologisk undersökning. Dokumentation över renoveringsarbetena 1994–95*. Arkeologiska rapporter från Lund nr 17. Lund.

Fabech, C. 1999. Centrality in sites and landscapes. *Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4.7, 1998*. C. Fabech & J. Ringtved (red.). Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter. Højbjerg, s. 455–474.

Fergusson, P. 1989. The Refectory at Easby Abbey: Form and Iconography. *The Art Bulletin 71, nr 3*, s. 334–351.

Flensburg, S. 2023. *Sprickor i fasaden. Palats eller kloster – en analys av byggnaderna väster om Dalby kyrka*. Mastersuppsats i Historisk arkeologi vid Lunds universitet.

Hansen, K. 2013. Vem satt på läktaren? Fyra typer av emporer i skånska kyrkors romanska västtorn. *Fornvännen*, *nr 3 2013*, s. 178–194.

Hansson, M. 2020. Building glory. Elite palaces in early and high Medieval Scandinavia. *Nordic Elites in Transformation, c. 1050–1250, Volume III*. J. Wojtek et al (red). New York.

Holmström, M. 2006. Makten och Himmelriket, kontinentala kontakter och föränderliga förbindelser i det medeltida Alvastra och Linköpings stift. *Helgonets boning, Studier från forskningsprojektet "Det medeltida Alvastra"*. L. Ersgård (red). Lund Studies in Historical Archaeology 5. Lund, s. 141–228.

Jacobsen, H. 1993. *Romanske vesttårne, deres indretning og funktion. Vesttårne før 1300 i det middelalderlige Danmark øst for Storebælt*. Lund Studies in Medieval Archaeology 12. Stockholm.

Kockum, J. 2010. Dalby kloster och det ekonomiska landskapet. Resurser, produktion och konsumtion. *Locus Celebris. Dalby kyrka, kloster och gård*. S. Borgehammar & J. Wienberg (red). Centrum för Danmarksstudier 28. Göteborg/Stockholm, s. 361–375.

Krongaard Kristensen, H. 2013. *Børglum domkirke og kloster i middelalderen*. Vendyssel Historiske Museum. Aalborg.

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:36:17

Krongaard Kristensen, H. 2017. *Træbyggde korsgange ved danske klostre. KumI 2017. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab. Århus, s. 123–154.*

Krüger, K. 2003. *Die romanischen Westbauten in Burgund und Cluny. Untersuchungen zur Funktion einer Bauform*. Berlin.

Krüger, K. 2010. The West end of Corvey. An architectural model for churches in the central Middle Ages? *Locus Celebris. Dalby, kyrka, kloster och gård*. S. Borgehammar & J. Wienberg (red). Centrum för Danmarksstudier 28. Göteborg/Stockholm, s. 197–216.

Kuhn, T. 1992. *De vetenskapliga revolutionernas struktur*. Stockholm.

Larsson, S. 2000. *Stadens dolda kulturskikt. Lundaarkeologins förutsättningar och förståelsehorisonter uttryckt genom praxis för källmaterialsproduktion 1890–1990*. Archaeologica Lundensia 9. Investigationes De Antiqvitatibus Urbis Lundae IX. Lund.

Lihammer, A. 2007. *Bortom riksbildningen. Människor, landskap och makt i sydöstra Skandinavien*. Lunds Studies in Historical Archaeology 7. Lund.

Liliequist, B. 2003. *Ludwik Flecks jämförande kunskapsteori*. Umeå Studies in Philosophy 6. Umeå.

Lindahl, A. 1986. *Information through sherds. A case study of the early glazed earthenware from Dalby, Scania*. Lund Studies in Medieval Archaeology 3. Lund.

Mortensen, P. & Rasmusen, B. M. 1991. *Fra stamme til stat i Danmark 2. Høvdingesamfund og kongemagt*. P. Mortensen & B. M Rasmusen (red.). Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2. Højbjerg.

Necrologium Lundense. Lunds domkyrkas nekrologium. 1923. L. Weibull (red.). Monumenta Scaniae Historica. Lund.

Nilsson, I-M. 2003. Härskarsymbol och högsäte – om betydelsen av västmarkeringar i romanska kyrkor. *Meta, Medeltidsarkeologisk tidskrift 2003:1*, s. 31–49.

Nilsson, I-M. 2010. Trons visualisering. Dalby kyrkas västparti under äldre medeltid. *Locus Celebris. Dalby kyrka, kloster och gård*. S. Borgehammar & J. Wienberg (red). Centrum för Danmarksstudier 28. Göteborg/Stockholm, s. 217–236.

Nyborg, E. 1985. Om romanske kirketårne i Danmark. *Kongens Makt og Ære: Skandinaviske herskersymboler gjennom 1000 år*. M. Blindheim et al (red). Oslo, s. 93–100.

Nyborg, E. 2004. Kirke og sogn i højmiddelalderens by. *Middelalderbyen*. S. Bitsch Christensen (red). Århus, s. 113–191.

Passio Sancti Kanuti regis et Martiris. 1908–1912. Översättning av M. Clarentius Gertz. <http://www.augustana.net/users/mischahooker/scanchron/PassioKanuti.html> (nedladdad 15 mars 2023).

Polig, M. 2016. *The original Holy Cross Church in Dalby New interpretations through digital archaeology*. Lund University. <https://www.semanticscholar.org/paper/The-original-Holy-Cross-Church-in-Dalby-New-through-Polig-Lund/7aaee08c612b9a66570ba23083b0ac162e0f1e0e> (nedladdad 2 februari 2023).

Qviström, L. 2019. *Rum utan utsikt. Fönster och ljus i medeltida byggnader*. Stockholm Studies in Archaeology 77. Stockholm.

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:36:17

Redelius, G. 1972. *Kyrkobygge och kungamakt i Östergötland*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Antikvarisk arkivet 45. Stockholm.

Riddersporre, M. 1989. Lantmäterihandlingar, runstenar och huvudgårdar. Några kommentarer och spekulationer i ett lokalt geografiskt perspektiv. *By, huvudgård och kyrka. Studier i Ystadsområdets medeltid*. H. Andersson & M. Anglert (red.) Lund Studies in Medieval Archaeology 5. Stockholm, s. 135–144.

Rulkens, A. J. R. 2013. *Means, Motives and Opportunities: The architecture of monasteries during the reign of Louis the Pious (814–840)*. Amsterdam Institute for Humanities Research (AIHR). Amsterdam.

Sigsjö, R. 2020. Varnhem – ett nytt skott på en ung vinstock. *Varnhem – från järnåldersgård till klosterstiftelse. Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 2019–20*. A. Lokrantz (red). Alingsås, s. 15–29.

Stalley, R. 1999. *Early Medieval Architecture*. Oxford.

Stiesdal, H. 1980. Gård og kirke. Sønder Jernløse-fundet belyst ved andre sjællandske eksempler. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*. Köpenhamn, s. 166–170.

Stiesdal, H. 1982. Tidlige sjællandske og lolland-falsterske vesttårne. *Kirkens bygning og brug. Studier tilegnet Elna Møller*. Hugo Johannsen (red). Köpenhamn, s. 13–40.

Sundqvist, O. 2006. Från vikingatida aristokratiska hallar till medeltida stormannakyrkor. *Bebyggelsehistorisk tidskrift 52*, s. 20–32.

Szakács, B. Z. 2015. The early phase of cloister architecture in Central Europe. *Annales Universitatis Apulensis Series Historica, nr 19*, s. 77–89.

Welin, G. 1991. Dalby kyrkas grundläggning. Ett byggnadsarkeologiskt försök. *Ale. Historisk tidskrift för Skåneland 1991:4*, s. 1–18.

Welin, G. 2004. Dalby kyrkas äldsta historia. Ett diskussionsförsök. *Ale. Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge 2004:4*, s. 1–14.

Welin, G. 2010. Kungarnas Dalby och biskop Egino. *Ale. Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge 2010:2*, s. 175–195.

Wienberg, J. 2010. Mellan Kungar och kaniker. Dalby till debatt. *Locus Celebris. Dalby kyrka, kloster och gård*. S. Borgehammar & J. Wienberg (red). Centrum för Danmarksstudier 28. Göteborg/Stockholm, s. 19–53.

Wienberg, J. 2023. Fra det prangende til det ydmyge – Kullede middelalderkirker i Danmark. *Kuml: Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab 2023*, s. 211–239.

Övrigt

Runinskrift DR 296, 297, 279, 298 i Samnordisk runtextdatabas, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. <https://app.raa.se/open/runor/inscription?id=07122aa8-863c–41f3-8c15-c8157dee7af1> (nedladdad 12 januari 2024).

Downloaded by 216.73.217.143 2026-11-04 08:36:17